

МІСТЕРІЙНІ ПЕРЕТИНИ ДРАМ «СИНІЙ ПТАХ» М. МЕТЕРЛІНКА ТА «ЛІСОВА ПІСНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ

MYSTERIOUS INTERSECTIONS OF THE DRAMAS "THE BLUE BIRD" BY MAURICE MAETERLINCK AND "FOREST SONG" BY LESIA UKRAINKA

Олійник К.В.,

orcid.org/0000-0003-1822-3272

доктор філософії з літератури,

старший викладач кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури

Волинського національного університету імені Лесі Українки,

викладач

Фахового коледжу технологій, бізнесу та права

Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті проаналізовано містерійні доміанти у двох видатних творах драматургії початку ХХ століття – драми бельгійського драматурга Моріса Метерлінка «Синій птах» та драми української письменниці Лесі Українки «Лісова пісня». Відзначено, що обидва твори використовують структурні елементи містерії як жанру, що походить із дохристиянських та середньовічних традицій. Сюжети обох драм відтворюють символічний шлях пошуку щастя, істини та духовної гармонії через ініціації та випробовування.

«Синій птах» та «Лісова пісня» активно послуговуються архетипними складовими жанру містерії: ідеями віри в абсолютне начало, що керує вічним рухом життя і смерті, світового порядку та гармонії, смерті та воскресіння/переродження, різних позитивних трансформацій та метаморфоз людської душі, обраності та ініціації, що пов'язані з випробовуваннями, жертвоністю, заглибленням в потойбічну реальність. Виразним драмах є прийом моделювання часопростору через двосвіття: профанний/земний, представлений світом людей, та сакральний/божественний, репрезентований фантастичними істотами та алегоричними персонажами. Головні персонажі обох драм часто перебувають у своєрідному медіальному просторі, тобто на межі цих двох світів, між життям та смертю, сном та пробудженням. Відстежено, що сакралізація художнього простору та міфологізація буття є домінантною складовою і «Синього птаха» М. Метерлінка, і «Лісової пісні» Лесі Українки. У драмах витворюється авторський міф як своєрідна система уявлень про світ та як виразний акт віри, адже постає у результаті рефлексії авторів та пошуків ними відповідей на буттєві питання. Особлива увага в обох творах приділяється символам природи, які уособлюють різні архетипні стихії: воді, землі, повітрю і вогню.

Драми «Синій птах» і «Лісова пісня» демонструють своєрідну містерійну модифікацію з елементами міфології, символізму та філософських роздумів про життя, смерть, безсмертя та щастя. Спільні мотиви містичності, фатальності, випробовувань та пошуку глибинних істин зближують твори М. Метерлінка та Лесі Українки у парадигмі містерійного жанру.

Ключові слова: Моріс Метерлінк, Леся Українка, містерія, двосвіття, сакралізація, міф, ініціація, жертвоність, метаморфози.

This article analyzes the mysterious dominants in two significant works of early 20th-century dramaturgy: the drama "The Blue Bird" by Belgian playwright Maurice Maeterlinck and the drama "Forest Song" by Ukrainian writer Lesia Ukrainka. It notes that both works utilize structural elements of mystery as a genre, which derives from pre-Christian and medieval traditions. The plots of both dramas depict a symbolic journey in search of happiness, truth, and spiritual harmony through initiation and trials.

"The Blue Bird" and "Forest Song" closely adjoin with the genre matrix of mystery, actively using its archetypal components: ideas of belief in a transpersonal, absolute beginning that governs the eternal cycle of life and death, world order and harmony, death and resurrection/rebirth, various positive transformations and metamorphoses of the human soul, chosenness, and initiation which are associated with trials, sacrifice, and delving into the afterlife reality. An expressive element of the dramas is the technique of modeling the space-time system through dual worlds: the profane/earthly, represented by the world of humans, and the sacred/divine, represented by fantastic beings and allegorical characters. The main characters in both dramas often exist in a peculiar mediative space, that is, on the border between these two worlds, between life and death, sleep and awakening. It has been noted that the sacralization of the artistic space and the mythologization of existence are dominant components in both Maeterlinck's "The Blue Bird" and Ukrainka's "Forest Song." In these dramas, an authorial myth is created as a unique system of perceptions about the world and as an expressive act of faith, arising from the authors' reflections and their search for answers to existential questions. Special attention is paid in both works to the symbols of nature, which embody various archetypal elements: water, earth, air, and fire.

The dramas "The Blue Bird" and "Forest Song" demonstrate a distinctive mysterious modification with elements of mythology, symbolism, and philosophical reflections on life, death, immortality, and happiness. Shared motifs of mysticism, fatality, trials, and the quest for profound truths bring the works of Maeterlinck and Lesia Ukrainka together within the paradigm of the mystery genre.

Key words: Maurice Maeterlinck, Lesia Ukrainka, mystery, dual worlds, sacralization, myth, initiation, sacrifice, metamorphoses.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві проблема порівняння жанрових особливостей творів різних авторів, які працюють у межах однієї тематичної або структурної парадигми, набуває особливого значення. У генології все більш панівною стає думка про рухливість та мобільність жанрової системи. Зокрема, жанр містерії, що постав в античні часи та утвердився в середньовічну добу, у творчості символістів кінця XIX – початку XX століття зазнав нових інтерпретацій. Драми бельгійського драматурга Моріса Метерлінка «Синій птах» та української письменниці Лесі Українки «Лісова пісня» є яскравими прикладами відродження містерійних елементів у літературі цього періоду. Обидва твори, незважаючи на культурні та національні відмінності, демонструють спільні риси жанру містерії: наявність символічних персонажів, метафоричну природу подій та вихід за межі реалістичної дійсності. Водночас, обидва автори надають жанру містерії свого унікального забарвлення: М. Метерлінк зосереджує увагу на філософії пошуку щастя та сенсу життя, тоді як Леся Українка – на містерійному мотиві змін, переродження та воскресіння / народження в новій якості. Аналіз спільних і відмінних рис цих двох драм дозволить поглибити розуміння жанру містерії та його трансформацій у модерній європейській драматургії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість сучасних літературознавців схильні розглядати «Синього птаха» Моріса Метерлінка та «Лісову пісню» Лесі Українки у контексті феєрії – жанру, що поєднує елементи фантазії, символізму та театральної видовищності. Так, перекладач творів М. Метерлінка українською мовою С. Грицюк у вступній статті «Образна непрямолінійність» жанрово означає «Синього птаха» як «філософська драма-феєрія» [7, с. 6]. Такої ж думки притримуються й інші дослідники цієї драми М. Метерлінка: О. Друзь [2], С. Рудаківська [9], І. Серикова та О. Юр'єва [11]. Не такими одноголосними є літературознавці щодо жанру драм «Лісова пісня» Лесі Українки. Так, літературознавиця Т. Свєрбілова у статті «Вічні повернення жанру містерії (Леся Українка та Леонід Андреев)» наголошує на тому, що драма «Лісова пісня» завдяки міфологізованій концепції буття повертається «до жанрової парадигми містерії» [10, с. 34]. На жанровому синтезі феєрії з містерією у «Лісовій пісні» наголошує і Є. Васильєв у монографії «Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації» [1, с. 302]. Варто зауважити, що значна когорта дослідни-

ків виводить паралелі між драмами «Синій птах» М. Метерлінка та «Лісова пісня» Лесі Українки на різних рівнях організації тексту. О. Друзь [2], Л. Гнатюк [3], Н. Медвідь [6] та С. Рудаківська [9] вбачають спорідненість драм на ідейно-художньому рівні, а Т. Конєва та Н. Тарасова зауважують, що навіть пейзаж в обох драмах «тісно пов'язаний із формуванням філософсько-естетичної концепції митців» [4, с. 23], у якій ключовою категорією буття є свобода. І. Серикова та О. Юр'єва «беззаперечною рисою, що об'єднує твори» М. Метерлінка та Лесі Українки вважають жанр – драму-феєрія. Дослідниці стверджують, що «обидва твори акцентують на пошуку щастя як важливому аспекті життя героїв» [11, с. 159], «на важливості співпраці та взаємодопомоги» [11, с. 160] та «виражають повагу до природи як складової життя» [11, с. 159–160].

Постановка завдання. Однак в літературознавчих розвідках не були ґрунтовно проаналізовані жанрові особливості драм «Синій птах» М. Метерлінка та «Лісова пісня» Лесі Українки як містерій та їхні точки перетину. Тому актуальним постає більш чітке окреслення містерійних домінант обох драм та аналіз особливостей їх художнього вияву. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: з'ясувати специфіку містерії як культурного явища та жанру, розглянути особливості вияву основних складників парадигми містерії в означених драмах М. Метерлінка та Лесі Українки, розкрити специфіку вияву авторських позицій через містерійну матрицю.

Виклад основного матеріалу. Згідно з дослідженнями літературознавців XIX–XX століть, містерія як культове явище бере свій початок ще в античні часи і набуває завершеної форми в середньовіччі, коли стає засобом зображення біблійних подій і утверджується як окремий літературний жанр. Спочатку містерія була особливим таємничим релігійним обрядом, що мав на меті долучити неофітів до божественних таємниць, пізнання яких було б умовою для вічного життя після смерті. Найдавнішими прикладами таких обрядів вважають давньоєгипетські містерії на честь Осіріса, елевзинські містерії, присвячені Деметрі, та діонісійські обряди в Давній Греції.

У християнському релігійному театрі Західної Європи містерії зображували важливі моменти зі Старого та Нового Завітів. Центральна тема таких вистав – народження, смерть і воскресіння Ісуса Христа, навколо неї розгорталися інші євангельські сцени. Основними елементами середньовічного жанру містерії були очищення, спокутування, жертва і каяття в гріхах. Таким

чином, містерія мала два основні історичні періоди у своєму побутуванні: античний, або дохристиянський, і середньовічний, або християнський. Однак, незалежно від епохи, містерія завжди залишалася пов'язаною з релігійними ритуалами, що висвітлювали історію божества або Бога, його народження, страждання, смерть, відродження або переродження у новій якості.

На початку ХХ столітті жанр середньовічної містерії значно трансформується, набуває рис метажанру та метасюжету, втрачаючи виключно релігійний характер. Це зміщення пов'язане з сакралізацією мистецтва та використанням стилізації, образів і сюжетів містерій. Жанр переходить зі сфери сакрально-релігійної у світську, стаючи синтетичним утворенням на межі жанрів. Значна кількість драматичних творів впритул підходить до містерійної жанрової матриці, активно послуговуючись її архетипними складовими: ідеями віри в надособистісне, абсолютне начало, що керує вічним колообігом життя і смерті, світового порядку та гармонії, смерті та воскресіння/переродження, різних позитивних трансформацій людської душі, обраності та ініціації, які пов'язані з випробовуваннями, жертвоністю, заглибленням в потойбічну реальність. Саме ці риси й постають яскраво підсвіченими у драмах «Синій птах» М. Метерлінка та «Лісова пісня» Лесі Українки.

Для Лесі Українки М. Метерлінк був «новітнім драматургом» [13, с. 290] (на рівні з Г. Ібсенем, А. Стріндбергом та Г. Гауптманом), з яким вона пов'язувала формування нової драми та модерного театру. Вона повсякчасно тримала в полі зору творчість М. Метерлінка, активно реагувала на твори і постановки в театрі, якщо такі доводилось бачити. Чимало місця присвятила йому у своїх літературно-критичних працях, зокрема в статті «Утопія в белетристиці» (1906). Аналізуючи тексти М. Метерлінка, Леся Українка називатиме його поетом-філософом «з пророчими нахилами, мовою, повною художніх образів, ліричного нестямю» [14, с. 300]. Леся Українка вбачає «предтечу» в постаті Метерлінка, що готує «шляхи господні» в пустині, досі неплодній, белетристичної утопії» [14, с. 309]. М. Метерлінк – митець, який торує свій шлях «через туманом вкрите море містики та легенди» [14, с. 226].

Драматургія М. Метерлінка з її філософією двох світів і прагненням передати приховану сутність речей через символи входила і до поля творчих орієнтирів і Лесі Українки. Її приваблювала ідея існування духовного, вищого світу, який впливає на людську долю, що було центральною темою багатьох творів М. Метерлінка. Для неї,

яка також досліджувала проблему боротьби між матеріально-тілесним і сакрально-духовним, такі концепції символізму стали у певній мірі джерелом натхнення, що спостерігаємо у драмі «Лісова пісня», де взаємодія світу земного та сакрального показана через символічні образи. Усі ці категорії яскраво виражені й у драмі «Синій птах». М. Метерлінк. Спільні мотиви містичності, фатальності, випробовувань та пошуку глибинних істин зближують твори обох авторів у парадигмі містерійного жанру.

Сюжетна основа драми «Синій птах» М. Метерлінка – випробовування та перепони на шляху до віднайдення щастя та пізнання істини. Брат та сестра, Тільтіль та Мітіль, за настановою Феї Берюліної вирушають у фантастичну подорож для пошуку Синього птаха задля зцілення дівчинки-сусідки. Дітей супроводжують фантастичні персонажі: Душа Світла, Кішка, Пес, Вогонь, Хліб, Вода та ін. Разом вони проходять крізь чарівні світи Країни Спогадів, Палацу Ночі, Садів Блаженств та Царства Майбутнього. На своєму шляху діти зустрінуть різних алегоричних постатей, які представляють сили природи, часу та пам'яті. Ця подорож стає для Тільтіля і Мітіля шляхом пізнання життєвих істин і розуміння того, що справжнє щастя не в далекому світі, а в звичних речах та людських взаєминах. Усе це відповідає символічній фабульній схемі ініціації та оновлення, що властиве жанру містерії.

У «Лісовій пісні» Лесі Українки найвиразнішим постає містерійний мотив випробовувань, змін та переродження/народження в новій якості. Під впливом мелодії та слова Мавка виходить за межі свого природного існування, переживаючи внутрішні метаморфози, проходячи через етапи осягнення людського буття. А зважившись покинути своє природне середовище заради Лукаша, долає випробовування: з лісової царівни вона перетворюється на прислугу, у новій сім'ї переживає моменти відчуження, поглиблення процесу подвоєння особистості на природну та людську, втрату тілесної оболонки та, врешті, здобуває безсмертя для душі через свідому жертву. Таким чином, Мавка пройшла шлях «випробовування любов'ю/ненавистю, прощенням/помстою і найголовнішою тріадою, що охоплює життя/смерть/безсмертя» [5, с. 40]. Внутрішні зміни відбуваються і в Лукашеві: від пробудження свідомого почуття до смерті, з пізнанням істини через зраду самого себе, через пошук власної індивідуальності у світі. Окрім цього, Лукаш проходить і через зовнішні зміни, коли карається перевтіленням у вовкулаку, зазнавши самотнього відчаю та

видаючись божевільним для рідних та чужим для світу. Отже, і Лукаш, і Мавка проходять різними шляхами один і той же драматичний процес: смерть, страждання, друге народження. Унаслідок цих перипетій обоє здобувають досі незвідані знання про себе та навколишній світ, переживаючи «власну ідентичність як трагедію» [8, с. 368].

Сакралізація художнього простору та міфологізація буття – домінантна складова і «Синього птаха» М. Метерлінка, і «Лісової пісні» Лесі Українки. В обох драмах автори витворюють своєрідну містерійну модифікацію з елементами містифікації, зі залученням міфологічних сюжетів, мотивів та образів. Міф є своєрідною системою уявлень про світ та «виразним актом віри» [15, с. 269], адже витворюється у результаті рефлексій та пошуків відповідей на буттєві питання.

Виразним в обох драмах є поділ міфопростору на двосвіття. Це зближує їх з архаїчною матрицею середньовічної містерії, для якої характерним був поділ художнього простору на позитивно маркований вимір сакрального або божественного та негативно маркований вимір земного або гріховного. Так, у драмі «Лісова пісня» Лесі Українки чітко виокреслюються два основні буттєві виміри, менш виразно – третій. Позитивно маркованим постає міфологічно-демонічний світ, до якого відносимо усіх лісових мешканців – Лісовика, Мавку, Русалку, Потерчат, Перелесника та ін. Профаний простір, який формують Лукаш, його матір, Килина та її син, набуває більш негативних конотацій. Медіальною ланкою між цими світами є дядько Лев, який, живучи поза лісом у хатині серед людей, часто спілкується з Лісовиком, контактує з іншими лісовими істотами й володіє потаємними знаннями. У своєрідному міжсвітті перебуватиме Мавка, згодом і Лукаш, нездатний зробити остаточний вибір.

Подібним до підземного царства мертвих бога Аїда з давньогрецьких Елевсинських містерій постає ще один вимір «Лісової пісні» – нижчий, потойбічний світ мук і забуття, володарем якого є «Той, що у скалі сидить», або Марище, що уособлює інfernальне начало буття, морок і смерть. Марище приходить до Мавки у мить її надлому, щоб забрати в *«твердиню тьми й спокою», «в далекий край, / незнаний край, де тихі, темні води / спокійно сплять, як мертві, тьмяні очі, / мовчазні скелі там стоять над ними / нікими свідками подій, що вмерли. / Спокійно там: ні дерево, ні зілля / не шелестить, не навіває мрій, / зрадливих мрій, що не дають заснути, / і не заносить вітер жадних співів / про недосяжну волю...»* [12, с. 306–307]. Таким

означено підземне царство мертвих, в якому Мавка *«спала сном камінним»* [12, с. 310]. Потойбіччя або ж за-буття як альтернатива земному буттю, підкреслює Я. Поліщук, – це «передусім світ обезволеної людини, остаточний прихисток її зболеної та втомленої душі» [8, с. 365].

У драмі «Синій птах» М. Метерлінка також розкриваються кілька паралельних світів, що доповнюють і підсилюють один одного. Центральним є світ земного буття, з якого починається мандрівка дітей Тільтіля і Мітіля. Це повсякденне, буденне життя, позбавлене магії, чудес, сакральності, часто жорстоке до дітей: бідність родини, відсутність свят, втрата рідних. Водночас, головні герої, провідником для яким стане Душа Світла, занурюються в інші виміри, наділені М. Метерлінком особливою сакральною тональністю. Зокрема, це Країна Спогадів, де діти зустрінуть своїх померлих бабусю та дідуся, які сплять, поки їх *«не розбудить думка кого-небудь з живих»* [7, с. 29]. Цей вимір є теплим і світлим, втілює вічну пам'ять, зв'язок з минулим, з рідними, яких вже немає поряд. Палац Ночі, де панує темрява, заборонені знання й непізнанні істини, буде ворожим до непроханих гостей. Саме тут заховані *«всі біди, всі нагаї, всі недуги, всі жахи, всі катастрофи, всі таємниці, які споконвіку засмучують життя Людини»* [7, с. 37]. Тут можна зустріти втілення страхів і тривог, які ховаються в людській свідомості: Примар, Хвороби, Війни, Мовчання. Цей вимір демонструватиме, що в пізнанні істини часто треба стикатися зі своїми страхами, визнавати темні сторони буття і навіть свої власні слабкості. Окремим світом постає й Царство Майбутнього, наповнене душами *«Дітей, котрі ще не народилися»* [7, с. 74], де панує загадкова атмосфера можливостей, що ще не втілились у життя. Тут відчувається, як мрії, надії та ще не реалізовані прагнення стають частиною буття, очікуючи свого часу, щоб втілитись у світі живих.

Таким чином, кожен зі світів і в «Синьому птаху» М. Метерлінка, і в «Лісовій пісні» Лесі Українки представлятиме різні аспекти людського буття, які разом утворюють складний і багатогранний шлях до пізнання та щастя. Відчуття героїв на межі двосвіття – реального та ірреального – розкривають сутність незвичного, істинного. Персонажі починають гостро відчувати та розрізняти видимі знаки незримого життя, сприймаючи навколишній світ у внутрішніх переживаннях.

Висновки. У драмах «Синій птах» та «Лісова пісня» автори активно втілюють містерійні архаїчні концепти: ідею віри в надособистісне,

абсолютне начало, що керує вічним колообігом життя і смерті, ідею світового порядку та гармонії, смерті та воскресіння/переродження, позитивних трансформацій та метаморфоз людської душі, обраності та ініціації, які пов'язані з випробуваннями, жертовністю, заглибленням в потойбічну реальність. Містерійним є принцип поділу буттєвого простору на двосвіття зі світом людей та фантастично-міфічних істот. В обох драмах головні персонажі перебувають у медіальному просторі, тобто на межі цих двох світів. Сакралізація художнього простору та міфологізація буття є домінантною складовою і «Синього

птаха» М. Метерлінка, і «Лісової пісні» Лесі Українки. У драмах витворюється авторський міф як своєрідна система уявлень про світ та як виразний акт віри, адже постає у результаті рефлексій авторів та пошуків ними відповідей на буттєві питання. Через архаїчні символи й містичні образи автори показують складний шлях людини до самопізнання, гармонії та усвідомлення істини життя. Драми «Синій птах» М. Метерлінка і «Лісова пісня» Лесі Українки можна вважати модифікованими містеріями, що зосереджені на темах пошуку істини, внутрішньої трансформації та зв'язку з сакральним світом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильєв Є. Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2017. 532 с.
2. Друзь О. Ф. Компаративний аналіз як засіб осягнення ідейно-художнього змісту драматичного твору: урок-мандрівка сторінками феєрій «Синій птах» Моріса Метерлінка та «Лісова пісня» Лесі Українки. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2008. № 4. С. 44–45.
3. Гнатюк Л. П. Виявити спорідненість письменників на філософському та образно-стильовому рівні: Урок компаративного аналізу за п'єсами М. Метерлінка «Синій птах» і Лесі Українки «Лісова пісня». *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2007. № 4. С. 38–40.
4. Конєва Т. М., Тарасова Н. П. Пейзаж та його художнє осмислення у драмах «Синій птах» М. Метерлінка і «Лісова пісня» Лесі Українки. *Філологічні науки*. 2012. № 11. С. 20–24.
5. Марко В. «Лісова пісня»: взаємодія цінностей. *Дивослово*. 2011. № 2. С. 38–43.
6. Медвідь Н. О. Духовні скарби художнього світу Моріса Метерлінка і Лесі Українки: на матеріалі драм «Синій птах» і «Лісова пісня». *Зарубіжна література в школах України*. 2007. № 8. С. 15–18.
7. Метерлінк М. Синій птах. П'єса-феєрія / пер. і передм. С. Грицюка. К.: Котигорошко, 1997. 96 с.
8. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 392 с.
9. Рудаківська С. В. Вічний пошук щастя. Два уроки по вивченню п'єси-феєрії М. Метерлінка «Синій птах». *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 1996. № 1. С. 31–35.
10. Свербілова Т. Г. «Вічні повернення» жанру містерії (Леся Українка та Леонід Андреев). *Слово і час*. 2003. № 2. С. 31–40.
11. Серикова І., Юр'єва О. Поглиблення знань про нову драму на основі компаративного аналізу творів М. Метерлінка «Синій птах» і Лесі Українки «Лісова пісня». *Джерело педагогічних інновацій*. 2023. № 4. С. 156–160.
12. Українка Леся. Лісова пісня. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2021. Т. 3. Драматичні твори [1909–1911] / ред. Т. Данилюк-Терещук; упоряд. С. Романов, Н. Колошук, О. Кицан; комент. С. Романов, І. Щукіна та ін. С. 241–336.
13. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2021. Т. 12. Листи [1897–1901] / ред. О. Полюхович; упоряд. В. Прокіп; комент. В. Прокіп, В. Агеєва. 608 с.
14. Українка Леся. Утопія в белетристиці. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2021. Т. 7. Літературно-критичні та публіцистичні статті / ред. В. Агеєва; передм. М. Моклиця; упоряд., комент. М. Моклиця, Н. Колошук, Т. Левчук. С. 263–311.
15. Holloway J. Pojęcie mitu w literaturze. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*. 1969. Z. 2. S. 265–282.